

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनिल कुमार सिन्हा
माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
फैसला

मुद्दा:- निर्णय बदर।

मुद्दा नं. ०७०-CI-०५९९

काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. २४ बस्ने भिमदेव पुनरावेदक
मानन्धरको छोरा प्रमोददेव मानन्धरको -----१ प्रतिवादी

विरुद्ध

काठमाडौं जिल्ला, स्युचाटार गाउँ विकास समिति वडा नं. ९ बस्ने धुम्बे लामाको प्रत्यर्थी
बुहारी दोर्जे लामाको श्रीमती विष्णु लामा -----१ वादी

मुद्दा नं. ०७०-CI-०६७२

काठमाडौं जिल्ला, स्युचाटार गाउँ विकास समिति वडा नं.९ बस्ने धुम्बे लामाको
कान्छी श्रीमती बुना लामा -----१ पुनरावेदक
ऐ.ऐ.बस्ने धुम्बे लामाको छोरा कासुङ्ग लामा ----- १ प्रतिवादी
ऐ.ऐ.बस्ने धुम्बे लामाको छोरी सपना लामा ----- १

विरुद्ध

काठमाडौं जिल्ला, स्युचाटार गाउँ विकास समिति वडा नं. ९ बस्ने धुम्बे लामाको प्रत्यर्थी
बुहारी दोर्जे लामाको श्रीमती विष्णु लामा -----१ वादी

मुद्दा नं. ०७०-CI-०६७८

काठमाडौं जिल्ला, स्युचाटार गाउँ विकास समिति वडा नं. १ बस्ने स्व. भिमप्रसाद पुनरावेदक
शेरचनको मु.स. गर्ने छोरा शिवप्रसाद शेरचन -----१ प्रतिवादी

विरुद्ध

काठमाडौं जिल्ला, स्युचाटार गाउँ विकास समिति वडा नं. ९ बस्ने स्व.कान्छा भन्ने
धुम्बे लामाको जेठी श्रीमती तर्फको जेठो छोरा स्व. दोर्जे लामाको श्रीमती विष्णु
लामा ----- १

प्रत्यर्थी
वादी

शुरु तहमा फैसला गर्ने:

श्री दिनेशप्रसाद शर्मा

भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौं

फैसला मिति: २०६८/११/२१

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री टीकाबहादुर हमाल

माननीय न्यायाधीश श्री रामेश्वरनाथ अमात्य

पुनरावेदन अदालत पाटन

फैसला मिति: २०७०/५/११

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतमा प्रतिवादीको
तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार रहेको छ ।

तथ्य खण्ड

१. मेरा ससुरा लामा भन्ने धुम्बे लामाका नाउँमा जोताहा मोही कायम भएको का.जि.
स्युचाटार गा.वि.स. वडा नं. ९ख कि.नं. ९३ को ५-१३-०-० जग्गाको जग्गाधनी
विपक्षी मध्येका प्रमोददेव मानन्धर भएकोमा ससुरा तथा पति दोर्जे लामाको समेत मृत्यु
भईसकेकोले पत्नी म फिरादी विष्णु लामाले एकलौटी रूपमा जोत भोग गर्दै आएकी छु
। ससुराको मिति २०६६।३।२० मा मृत्यु भए पश्चात उक्त जग्गामा मोहीको
हैसियतले भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) बमोजिम मोही नामसारी गर्न
बाँकी नै थियो । मोही ससुरा तथा पतिको परलोक भएकोले नामसारी गर्न कुनै हदम्याद
बाधक हुँदैन । उक्त कि.नं. ९३ को जग्गामा मोही भई रेखदेख तथा जोतकमोद गर्ने
सिलसिलामा मिति २०६७।५।१९ गतेका दिन जग्गामा जाँदा केही मानिसहरुले यो
जग्गाको मोही लगत कट्टा भईसकेको छ भन्ने कुरा सुनेकोले म मोही भई कमाई
आएका जग्गाको मोही लगत कट्टा कसरी भयो भनी भूमिसुधार कार्यालयमा बुझ्न जाँदा
विपक्षीहरुको मिलोमतोबाट मेरो हक बञ्चित गराई भूमिसुधार कार्यालय काठमाडौंबाट
मिति २०६७।४।१६ को निर्णयले मोही ससुरा कान्छा लामाको मोही लगत कट्टा गर्ने

- निर्णय गराएको कुरा मिति २०६७।५।२० मा सम्पूर्ण कागजहरूको नक्कल सारी अध्ययन गर्दा थाहा जानकारी भएकोमा सो मोही लगत कट्टा गराउँदा नाता प्रमाणितमा देखिएको हकदार बुना लामा, कासुङ्ग लामा, सपना लामाले मोही लगत कट्टा गर्न मन्जुरी गरेको र म हकदार विष्णु लामाको हकमा जग्गाधनी स्वयंले मोही हक माग गरेको बखत मोही हक दिनेछु भनी स्वीकार गरिरहेको अवस्थामा यी विपक्षीले मिलोमतो गरी मलाई बुझ्दै नबुझी भूमिसुधार कार्यालयबाट मिति २०६७।४।१६ मा भएको मोही लगत कट्टा निर्णय अ.वं. ८६ नं. बमोजिम बदर गरी मेरो नाममा मोही नामसारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी विष्णु लामाको फिराद पत्र ।
२. भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१)(ग) बमोजिम मोहीलाई जानकारी दिनुपर्ने उल्लेख छ । उक्त कुरा जग्गाधनीको हो, हाम्रो होइन । तापनि भूलले गर्दा मोही महलमा कान्छा लामा जनिएको र वास्तविक जग्गा जोतकमोद गर्ने व्यक्ति अर्को भएकोले कान्छा लामाका हकदारलाई सूचना नदिएको हुन सक्छ । मिति २०६७।४।१३ मा भएको सर्जमिन मुचुल्कामा संलग्नता नभएको कुरा ठिकै हो तर निजलाई सूचना दिई उपस्थित हुनका लागि भरमग्दुर प्रयास गरिएकै हो । हामीले दिएको मन्जुरीबाट निजको हक हनन् भएको होइन र हुने पनि होइन । निजको हक हनन् गर्नका लागि हामीले मन्जुरी दिएको पनि होइन । उक्त उल्लेखित कित्ता निजले भने जस्तो ससुराको पालादेखि अनवरत रुपमा भोगचलन जोतकमोद गर्दै आएको कुरा झुठा हो । हालसम्म निज विपक्षीले जोतकमोद गरेको, बाली तिरेको भन्ने कुरा शतप्रतिशत झुठा हो । सो जग्गा कुनै समयमा पनि कान्छा लामा र निजका हामी हकदारहरू कसैले पनि जोत कमोद गरेको छैन । त्यसै कारणले सत्य साँचो इमान धर्म सम्झी हामीले मोही लगत कट्टा गर्न मन्जुरी दिएका हौं । भाउजु विष्णु लामाको हक मेट्न त्यसो गरेका होइनौं । तसर्थ विपक्षीको झुठा व्यहोराले दर्ता गराएको फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी कासुङ्ग लामाको प्रतिउत्तर पत्र ।
३. विपक्षी वादीले फिराद पत्रको प्रकरण १ मा भने जस्तो माथि उल्लेखित का.जि. स्युचाटार गा.वि.स. वडा नं. ९ख कि.नं. ९३ को ५-१३-०-० को जग्गा ससुरा कान्छा लामा र पति दोर्जे लामाको देहान्त पश्चात एकलौटी रुपमा जोतकमोद गर्दै आएको छु भन्ने कुरा झुठा हो । उक्त जग्गा हाम्रो परिवारका कोही कसैले हालसम्म जोतकमोद गरेको

- अवस्था नै छैन । उक्त जग्गा विपक्षी वादीले कमाउन त परै जाओस् हालसम्म देखेको जानेको अवस्था छैन । जग्गाधनी प्रमोद मानन्धरको नाममा दर्ता रहेको का.जि., स्युचाटार गा.वि.स. वडा नं. ९ख कि.नं. ९३ को क्षेत्रफल ५-१३-०-० को मोही कान्छा लामा भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१)(ग) बमोजिम लगत कट्टा गरिदिने ठहर्छ भनी मिति २०६७।४।१६ मा निर्णय भएतापनि विपक्षी वादीलाई उक्त जग्गा कहाँ छ भन्ने समेत थाहा छैन । उक्त जग्गा निजले जोतकमोद गरेको कुरा सरासर झुठा हो । निजले मोहीयानी हक पाउने पनि होइन । तसर्थ फिरादीको दाबी खारेज योग्य छ, खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी बुना लामाको प्रतिउत्तर पत्र ।
४. विपक्षीले फिरादपत्रको प्रकरण नं. ३ को (घ), (ङ), (च) मा उल्लेख गरेको कुराहरुमा निजको मिति २०६७।४।१३ मा भएको सर्जमिन मुचुल्कामा संलग्नता नभएको कुरा ठिकै हो । तर निजलाई सूचना दिई उपस्थित हुनका लागि भरमग्दुर प्रयत्न गरिएको हो । हामीले दिएको मन्जुरीबाट निजको हक हनन् भएको होइन र हुने पनि होइन । निजको हक हनन् गर्नको लागि हामीले मन्जुरीनामा दिएको होइन । निजले सो जग्गा कहिले पनि जोतकमोद गरेको छैन । फिरादीले सो जग्गा ससुराको पालादेखि अनवरत रुपले मोहीका हैसियतले जोतकमोद गरेको भन्ने व्यहोरा सरासर झुठा हो । तसर्थ फिरादीको फिरादपत्र खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी सपना लामाको प्रतिउत्तर पत्र ।
५. वास्तविक रुपमा उल्लेखित जग्गामा मोही नै नभएको र यदि मोही छ कि भनी मान्ने हो भने तापनि २ नं. अनुसूचीमा उल्लेखित बहादुर लामालाई मोही मान्नु पर्ने हुन्छ । बहादुर लामा मानिस नै नभएको काल्पनिक व्यक्ति भएको, निजले कहिले पनि जग्गा जोतभोग नगरेको, निजका सन्तान कोही नभएको र निजसँग विपक्षीको कुनै पनि नाता सम्बन्ध नभएकोले विना आधार प्रमाण हकदैयाका आधारमा दर्ता भएको फिरादलाई अ.वं. ८२, ८६ र भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१)ग बमोजिम खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रमोददेव मानन्धरको प्रतिउत्तर पत्र ।
६. उक्त मुद्दामा मलाई प्रतिवादी बनाई म्याद मात्र बुझाइएकोले मैले उक्त मुद्दाको प्रतिउत्तर लेखिरहनु पर्ने बाध्यता नभएकोले मुद्दामा मलाई हाजिर गराई तारेखमा राखी अन्य कानून

- बमोजिम जेजस्तो गर्नुपर्ने हो गर्नु गराउनु हुन निवेदन दिएको छु भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी भीमप्रसाद शेरचनको निवेदन ।
७. भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) ले हकदार भएको नाताले मात्र मोहीयानी हक प्राप्त हुने अवस्था नगरी हकदार हुनुको साथै कमाएको जग्गाको मात्र मोही हक प्राप्त हुने व्यवस्था गरेकोले वादीका ससुरा, पति तथा वादी कसैले पनि उक्त जग्गा नकमाएको तथ्य पुष्टि भईसकेको स्थितिमा नियमानुसार वादीले मोही हक प्राप्त गर्न सक्ने देखिन नआएकोले उक्त जग्गाको मोही लगत कट्टा गर्ने गरी मिति २०६७।४।१६ मा यस कार्यालयबाट भएको निर्णय वादीको मागदावी बमोजिम बदर नहुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको शुरु भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौँबाट मिति २०६८।११।२१ मा भएको फैसला ।
८. प्रतिवादी प्रमोददेव मानन्धरको मोही लगत कट्टा गरी पाउन दर्ता भएको निवेदन उपर कारवाही हुँदा भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौँले भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१)(ग) बमोजिम बेपत्ता महलको मोही लगत कट्टा गर्दा अपनाउनु पर्ने कानूनी प्रक्रिया समेत अवलम्बन नगरी विपक्षीको निवेदन परेको ४ दिनमै मिति २०६७।४।१६ मा जग्गाको मोही लगत कट्टा गर्ने गरी भएको सो निर्णय बदर नहुने गरी शुरु भूमिसुधार कार्यालयको मिति २०६८।११।२१ को फैसला बदर गरी कि.नं. ९३ को जग्गाको मोही नामसारी समेत गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादीको पुनरावेदन अदालत पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र ।
९. शुरु भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौँबाट विवादित किता नं. ९३ को मोही धुम्बे लामा भन्ने कान्छा लामा भएकोमा विवाद नभएको, निजको परलोक पश्चात हकदारहरु मध्येकी बुहारी पुनरावेदिका वादी विष्णु लामालाई नबुझी तथा भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २५(१), २६(१)(ग) समेतको व्याख्यात्मक त्रुटि गरी मिति २०६७।४।१६ मा भएको निर्णयलाई सदर गर्ने गरी मिति २०६८।११।२१ मा भएको फैसला फरक पर्ने देखिँदा छलफल निमित्त अ.व. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने मिति २०६९।६।८ मा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको आदेश ।
१०. शुरु भूमिसुधार कार्यालय, काठमाडौँले विवादित कि.नं. ९३ को जग्गाको मोही लगत कट्टा

ठहर्न्याएको मिति २०६७।४।१६ को निर्णय बदर गर्नुपर्नेमा बदर नहुने ठहर गरेको मिति २०६८।११।२१ को फैसला नमिलेकोले उल्टी भई उक्त मिति २०६७।४।१६ को निर्णय बदर हुने ठहर्छ र सो ठहर्नाले वादी दावीको विवादित जग्गाको मोही हक वादीको नाउँमा नामसारी हुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७०/५/११ मा भएको फैसला।

११. काठमाडौँ जिल्ला स्युचाटार गा.वि.स. वडा नं. ९ कि.नं. ९३ क्षे.फ. ५-१३-० जग्गाको जग्गा धनी श्रेस्ता पूर्जाको मोही महलमा कान्छा लामाको नाम उल्लेख गरेको भएता पनि मोहीका हैसियतले कान्छा लामाले उक्त जग्गा कहिल्यै जोतभोग नगरेको र वास्तविक रुपमा विवादित जग्गाका मोही बहादुर लामा भएकोले कान्छा लामाको नाम मोही महलबाट कट्टा गराएको हो । उक्त जग्गा कित्ता काट भै कि.नं. १८७ र १८८ कायम भएकोमा कि.नं.१८७को क्षेत्रफल २-१४-२-० जग्गा दिलिपकुमार लामाले खरिद गरी लिँदा मोही नभएको र निजबाट भिमप्रसाद शेरचनले खरिद गरी लिएको जग्गा हो । कि.नं. १८८को क्षेत्रफल २-१४-२-० जग्गा प्रमोददेव मानन्धरकै नाममा रहेको छ । कुनै पनि जग्गाको मोही कायम हुनको लागि २ नं. अनुसूचीमा मोही दर्ता हुनु पर्ने वा जोताहा र जग्गा धनीका बीचमा जग्गा कमाउने विषयमा कबुलियतनामा हुनु पर्दछ । जग्गा धनी मोठमा र फिल्डबुकमा नाम लेखेकै आधारमा मोही हुन सक्दैन । एकासगोलको सदस्य नभएकी विष्णु लामाको नाममा मोही नामसारी हुन सक्दैन । तसर्थ भूमिसुधार कार्यालयको निर्णयलाई सदर गर्नुपर्नेमा बदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको निर्णय त्रुटीपूर्ण भएकोले बदर गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदक/प्रतिवादी प्रमोददेव मानन्धरको मिति २०७०/९/१२ मा, पुनरावेदक/प्रतिवादी बुना लामा, कासुङ्ग लामा र सपना लामाको संयुक्त रुपमा मिति २०७०/९/२८ मा र पुनरावेदक/प्रतिवादी शिव प्रसाद शेरचनको मिति २०७०/९/२९ मा यस अदालतमा पर्न आएको छुट्टाछुट्टै तीन थान पुनरावेदन पत्र ।
१२. यसमा जग्गा धनीले पत्याएको व्यक्ति मोही हुने कानूनी व्यवस्था भएको र निर्णय बदर गर्दा विष्णु लामाको विवादित मोहीहरुमा र कति हदसम्म निजको हक हुने हो भन्नेतर्फ पनि बिचार पुर्‍याउनु पर्ने र मोही सम्बन्धी विवादको प्रमाण बुझ्ने कार्य भूमिसुधार कार्यालयको हुने भएकोले त्यसतर्फ विवेचना हुन नसकेको मिति २०७०।५।११ को

पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा र लगाउका मुद्दासँग अन्तरप्रभावी हुँदा अ.व.२०२०. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०७४/२/२६ मा भएको आदेश।

ठहर खण्ड

१३. नियम बमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेशी सूचीमा चढी यस इजलास समक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक/प्रतिवादी बुना लामा, कासुङ्ग लामा र सपना लामाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री बालकृष्ण चौलागाईंले भूलले गर्दा मोही महलमा कान्छा लामाको नाम जनिएको मात्र हो । वास्तविक रूपमा जग्गा जोतकमोद गर्ने व्यक्ति अर्कै छ । मेरा पक्षले दिएको मन्जुरीबाट निजको हक हनन भएको होइन र हुने पनि होइन । उक्त जग्गा ससुराको पालादेखि भोगचलन गरेको, जोतकमोद गरेको, बाली तिरेको भन्ने वादी पक्षको भनाई गलत हो । सो जग्गा कान्छा लामा र निजका हकदार मेरा पक्षहरू कसैले पनि जोतकमोद नगरेका हुँदा मेरा पक्षले मोही लगत कट्टा गर्न मन्जुरी दिएका हुन् । तसर्थ पुनरावेदन अदालतको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरिपाउँ भनी, पुनरावेदक/प्रतिवादी शिव प्रसाद शेरचनको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री श्याम खरेलले कि.नं.१८७को जग्गा खरिद गरी लिँदाका अवस्थामा मोही नभएको अवस्था छ । मोही कायम हुनको लागि २ नं. अनुसूचीमा मोही दर्ता हुनु पर्ने र जोताहा र जग्गा धनीका बीचमा जग्गा कमाउने सम्बन्धमा कबुलियतनामा हुनु पर्नेमा ती दुवै कागजात नभएको अवस्था छ । जग्गा धनी मोठमा र फिल्डबुकमा नाम लेखेकै मात्र आधारमा मोही हुन सक्दैन । विष्णु लामा पहिल्यै छुट्टी भिन्न भैसकेकीले निजको नाममा मोही नामसारी हुनै सक्दैन । तसर्थ भूमिसुधार कार्यालयको निर्णयलाई सदर गर्नुपर्नेमा बदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको निर्णय त्रुटिपूर्ण भएकोले बदर गरिपाउँ भनी र प्रत्यर्थी/वादी विष्णु लामाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री उद्धवकुमार के.सी.ले कान्छा लामालाई मोही स्वीकार गरेको अवस्था छ । मेरो पक्षलाई नबुझी मोही लगत कट्टा गर्ने निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरित छ । सौतेनी हाँगा पट्टिका हकदारले मन्जुरी दिएका आधारमा मात्र मोही लगत कट्टा गर्न मिल्दैन । मोही जनिएको व्यक्तिको मृत्यु पश्चात एकासगोलका परिवारमा मोही सदैँ जाने कुरामा विवाद हुन सक्दैन । मोही

हक माग गरेको बखत विष्णु लामाको हकमा मोही हक दिनेछु भनी जग्गाधनी स्वयंले स्वीकार गरेकोले पनि उक्त जग्गामा विष्णुदेवीको मोही हक रहेछ भन्ने स्पष्ट नै छ । तसर्थ मेरो पक्षलाई बुझ्दै नबुझी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरित गरी एकतर्फी रुपमा विपक्षीको निवेदनको आधारमा प्रमाणको मूल्याङ्कन नगरी मोही लगत कट्टा गरेको शुरु निर्णयलाई बदर गरी मेरो पक्षको मोही हक नामसारी हुने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर गरिपाउँ भनी गर्नु भएको बहस समेत सुनियो ।

१४. यसमा काठमाडौँ जिल्ला स्युचाटार गा.वि.स. वडा नं. ९ख कि.नं. ९३ को ५-१३-०-० जग्गाको जग्गाधनी विपक्षी मध्येका प्रमोददेव मानन्धर भएकोमा ससुरा कान्छा लामा तथा पति दोर्जे लामाको मृत्यु पश्चात उक्त जग्गामा मोहीको हैसियतले एकलौटी रुपमा जोतकमोद गर्दै आएकोमा मलाई जानकारी नै नदिई भूमिसुधार कार्यालय काठमाडौँबाट मोही लगत कट्टा गर्ने गरी गरिएको निर्णय बदर गरी मेरो नाममा मोही नामसारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी विष्णु लामाको फिराद पत्र रहेको, उक्त उल्लेखित जग्गा कान्छा लामा, वादी विष्णु लामा र निजका हामी समेतका हकदारहरु कसैले पनि जोतकमोद नगरेको हुँदा हामीले मोही लगत कट्टा गर्न मन्जुरी दिएका हौं, वादीले मोहीयानी हक पाउने होइन, फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीहरु कासुङ्ग लामा, बुना लामा, सपना लामा र प्रमोददेव मानन्धरको छुट्टाछुट्टै प्रतिउत्तर पत्र रहेको र उक्त मुद्दामा प्रतिवादी भीमप्रसाद शेरचनलाई म्याद मात्र बुझाइएकोले प्रतिउत्तर नलेखी हाजिर मात्र हुनलाई निवेदन दिएको देखिन्छ । भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) ले हकदार भएको नाताले मात्र मोहीयानी हक प्राप्त हुने अवस्था नगरी हकदार हुनुको साथै कमाएको जग्गाको मात्र मोही हक प्राप्त हुने व्यवस्था गरेकोले वादीका ससुरा, पति तथा वादी कसैले पनि उक्त जग्गा नकमाएको तथ्य पुष्टि भईसकेको स्थितिमा नियमानुसार वादीले मोही हक प्राप्त गर्न सक्ने देखिन नआएकोले उक्त जग्गाको मोही लगत कट्टा गर्ने गरी मिति २०६७।४।१६ मा यस कार्यालयबाट भएको निर्णय वादीको मागदावी बमोजिम बदर नहुने ठहर्छ भन्ने समेत व्यहोराको शुरु भूमिसुधार कार्यालय काठमाडौँबाट फैसला भएकोमा सो फैसलामा चित्त नबुझी बदरका लागि वादीले पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन गरेकोमा सो अदालतबाट वादी दावी बमोजिम शुरु फैसला बदर भई वादीका नाममा मोही कायम हुने ठहरी फैसला भएको देखिन्छ ।

सो फैसला उपर प्रतिवादी प्रमोददेव मानन्धरको, प्रतिवादीहरु बुना लामा, कासुङ्ग लामा र सपना लामाको तथा प्रतिवादी शिव प्रसाद शेरचनको यस अदालतमा छुट्टाछुट्टै तीन थान पुनरावेदन परेको देखिन्छ ।

१५. प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन र प्रतिवादीहरुको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो, होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

१६. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, विवादित कि.नं. ९३ को जग्गा प्रमोददेव मानन्धरले हा.ब. प्राप्त गर्दा दर्ता श्रेस्ता एवं र.नं. १२९९२ मिति २०३९।३।४ को हा.ब. लिखतमा मोही कान्छा लामा जनिएको मिसिल संलग्न रहेको फोटोकपी बाट देखिन्छ । उक्त कि.नं. ९३ कित्ता काट भै कि.नं.१८७को क्षेत्रफल २-१४-२-० जग्गा भीम प्रसाद शेरचनका नाममा र कि.नं.१८८को क्षेत्रफल २-१४-२-० जग्गा प्रमोददेव मानन्धरकै नाममा रहेको देखिन्छ । मिसिल संलग्न मिति २०६७।४।१४ को सर्जमिन मुचुल्का हेर्दा उक्त जग्गाको मोही कान्छा भन्ने धुम्बे लामाले जोतभोग गरेको र निजको मृत्यु पश्चात निजका हकदारहरुको मंजुरीले जग्गा धनी प्रमोददेव मानन्धरले जोत कमोद गरिआएका हुन् तर बहादुर लामा मोही नभएको भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । यस मुचुल्कामा विष्णु लामाको उपस्थिति भएको देखिंदैन । प्रस्तुत मुद्दामा कान्छा लामाका २ श्रीमतीमा जेठी नानीमैया, निजको छोरा दोर्जे लामा र दोर्जेकी श्रीमती विष्णु लामा एक हाँगापट्टी भएको र अर्को हाँगापट्टि कान्छी श्रीमती बुना लामा, निजको छोरा कासुङ्ग लामा र छोरी सपना लामा भएको देखिन्छ । जग्गा धनी प्रमोददेव मानन्धरले जोतकमोद नगर्ने मोहीको नाउँ जग्गा धनी प्रमाण पूर्जाको मोही महलमा राखी राख्न आवश्यक नदेखिँदा मोही कान्छा लामाको नाउँ कट्टा गरिपाउँ भनी भूमिसुधार कार्यालयमा मिति २०६७।४।१२ मा निवेदन दिएको र सोही निवेदनमा मिति २०६७।४।१३मा हाल अनुपस्थित विष्णु लामाले पछि मोही भाग माग गरेमा नियमानुसार पाउने ठहरेमा निजलाई मोहियानी हक दिनेछु भनी सनाखत गरेको देखिन्छ । जग्गा धनीको उक्त व्यहोराबाट कान्छा लामा मोही भएको र निजको मृत्यु पश्चात निजको हक खाने निजको जेठी श्रीमती पट्टिकी बुहारी विष्णु लामालाई भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१को दफा २६(१) मा भएको व्यवस्था बमोजिम मोही भनी जग्गा धनीले पत्याएको देखिन आयो । मोही कान्छा भन्ने धुम्बे

लामाकी कान्छी श्रीमती र निजका सन्तानले कान्छा लामाको परलोक पश्चात हामी हकदारहरूले जोत कमोद गर्नु पर्नेमा जोतभोग नगरी सो जग्गा मोही कान्छा लामाको परलोक अघि र पछि पनि जग्गा धनीकै जोतकमोद रही आएकोले जग्गा धनीकै माग बमोजिम मोही महलबाट मोही कान्छा भन्ने धुम्बे लामाको नाउँ कट्टा गर्न हक दावी छाडिदिएको भनी भूमिसुधार कार्यालयमा संयुक्त रुपमा मिति २०६७।४।१३मा निवेदन दिई निजहरूले सनाखत गरेको देखिन्छ । सोही निवेदन र सनाखत व्यहोराहरूलाई भूमिसुधार कार्यालयले मिति २०६७।४।१६मा मोही लगत कट्टा गर्ने निर्णयको निर्णयाधार मानेको छ । भूमिसुधार कार्यालयले वादी अर्थात विष्णु लामालाई प्रत्यक्ष असर पर्ने विषयमा सुनुवाईको मौकै नदिई निजको अनुपस्थितिमा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त विपरित निर्णय गरेको देखियो । उल्लेखित व्यहोराबाट निज वादीका ससुरा कान्छा लामा र वादीका पति दोर्जे लामाको मृत्यु पश्चात यी वादी मोहीको हकवाला व्यक्ति रहेको कुरा जग्गा धनीले समेत स्वीकार गरेको देखियो । मोहीको मृत्यु पश्चात कति अवधि भित्रमा मोही नामसारी गरिसक्नु पर्ने हो भनी हदम्यादको व्यवस्था विद्यमान कानूनमा कहींकतै उल्लेख भएको नदेखिएकोले हक प्राप्त गर्नेवाला मोहीले जहिलेसुकै मोही नामसारीका लागि निवेदन दिन सक्ने देखिन्छ । मोही जनिएको व्यक्तिको मृत्यु पश्चात मोहीको हैसियत भएको जग्गामा मोही तर्फका केही हकवालाले अन्य हकवालाको हक अधिकार समेत कुण्ठित हुने गरी निवेदन दिँदैमा हक अधिकार समाप्त हुन सक्दैन । निजहरूले जग्गा धनीलाई फाइदा र विष्णु लामालाई आघात पुऱ्याउने गरी निवेदन दिएको देखिन्छ । सोही सनाखत र निर्णय बमोजिम मोहीको हकदार विष्णु लामा मोही कायम गर्न नामसारीका लागि दावी गर्न आएपछि मोही नामसारी गरी मोही कायम गरिदिनु पर्नेमा मोही नामसारी नगर्ने गरी भएको भूमिसुधार कार्यालयको फैसला आफ्नै अधिल्लो मोही लगत कट्टा गर्ने निर्णयको निर्णयाधार विपरितको फैसला हुन गएको देखिन्छ । विष्णु लामा मोहीमा दावी गर्न आए मोही मान्ने भनी जग्गा धनीले गरेको सनाखतलाई जग्गा धनी आफैले पालन नगरी विष्णु लामालाई मोही नमान्न मिल्दैन । भूमिसुधार कार्यालयले जग्गा धनीको सोही सनाखत व्यहोरालाई निर्णयको आधार मानी मोही लगत कट्टा हुने निर्णय गरेकोमा सो सनाखत व्यहोरा अनुसार विष्णु लामा मोहीमा दावी गर्न उपस्थित भएपछि मोही लगत कट्टा गर्ने भनी मिति २०६७।४।१६ मा भएको

निर्णय बदर गरी मोही नामसारी गरिदिने गरी फैसला गर्नु पर्नेमा उक्त निर्णय बदर नगर्ने गरी भएको भूमिसुधार कार्यालयको फैसलालाई उल्टी गरी उक्त निर्णय बदर गरी विष्णु लामाका नाउँमा उक्त जग्गाको मोही हक नामसारी हुने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसलालाई अन्यथा भन्न मिल्ने देखिन आएन ।

१७. भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१को दफा २६(७)मा जग्गावालाले आफ्नो जग्गा बेचबिखन गर्दा सो सम्बन्धी लिखतमा मोहीको नाम, थर, वतन र मोहीसँग भएको सर्त कबुलियतको उल्लेख गर्नुको साथै त्यस्तो शर्त कबुलियतको लिखत भए सो लिखतको प्रमाणित नक्कल पनि त्यस्तो लिखतसाथ नत्थी गर्नुपर्छ भनी र सोही ऐनको दफा २६(८)मा कुनै जग्गा बेचबिखन भएकोमा सो सम्बन्धी लिखत भएको १५ दिनभित्र जग्गावालाले जुन व्यक्तिलाई सो जग्गा बेचबिखन गरी दिएको हो सो व्यक्तिको नाम, थर, वतन खुलाई मोही र स्थानीय तहलाई दिई सो कुराको सूचना दिनुपर्छ भनी र दफा २६(१)(ग)मा कुनै व्यक्तिले जग्गा छोडी भागेमा वा बेपत्ता भएमा वा तोकिए बमोजिम कुत नबुझाई मोहियानी हक समाप्त भएमा सो कुराको जग्गावालाले लिखित सूचना तोकिएको अधिकारी छेउ १५ दिनभित्र दिनु पर्दछ भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ । उल्लेखित कानूनी व्यवस्था अनुसारका दायित्वहरू जग्गा धनीले पालना गरेको देखिएन । उक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार जग्गा खरिद बिक्री गर्दैमा मोही कायम भैरहेको जग्गाको मोही लगत कट्टा नहुने देखिएकोले सा.कि.नं. ९३को क्षेत्रफल ५-१३-०-०को जग्गा कित्ता काट भै भीम प्रसाद शेरचनका नाममा कायम भएको कि.नं.१८७को क्षेत्रफल २-१४-२-० जग्गा र प्रमोददेव मानन्धरका नाममा कायम भएको कि.नं.१८८को क्षेत्रफल २-१४-२-० को दुवै जग्गामा वादी विष्णु लामाको मोही हक नामसारी हुने देखियो ।

१८. अतः माथि विवेचित आधार, कारण एवं प्रमाणहरूबाट शुरु भूमिसुधार कार्यालय काठमाडौंले विवादित सा.कि.नं. ९३को क्षेत्रफल ५-१३-०-० जग्गाको मोही लगत कट्टा गर्ने गरी मिति २०६७।४।१६मा गरेको निर्णय बदर गर्नुपर्नेमा बदर नहुने ठहर गरेको मिति २०६८।११।२१को सो कार्यालयको फैसला नमिलेकोले उल्टी भई उक्त मिति २०६७।४।१६ को निर्णय बदर हुने ठहर्‍याई वादी विष्णु लामालाई उक्त जग्गाको मोही हक नामसारी हुने ठहर गरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०७०/५/११मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । सो ठहर्नाले हाल

सा.कि.नं. ९३को क्षेत्रफल ५-१३-०-०को जग्गा कित्ता काट भै भीम प्रसाद शेरचनका नाममा कायम भएको कि.नं.१८७को क्षेत्रफल २-१४-२-० जग्गा र प्रमोददेव मानन्धरका नाममा कायम भएको कि.नं.१८८को क्षेत्रफल २-१४-२-० को दुवै कित्ता जग्गामा वादी विष्णु लामाको मोही हक नामसारी हुने ठहर्छ । पुनरावेदक/प्रतिवादीहरुको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी फैसलाको प्रति विद्युतीय प्रणालीमा अपलोड गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाईदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्यायाधीश

न्यायाधीश

फैसला तयार गर्न सहयोग गर्ने

इजलास अधिकृत:- कुलप्रसाद दाहाल

कम्प्युटर अपरेटर:- विष्णुदेवी श्रेष्ठ

ईति सम्बत् २०७५ साल माघ २३ गते रोज ४ शुभम् -----